

Politická Ekonomie

TEORIE • MODELOVÁNÍ • APLIKACE

Z OBSAHU:

- TRANSFORMAČNÍ RECESE V MAĎARSKU
- MĚNOVÉ ÚČINKY PŘÍLIVU ZAHRANIČNÍHO KAPITÁLU
- FAKTORY INFLACE V ČESKÉ REPUBLICE
- KOMPONENTY BURZOVNÍCH INDEXŮ
- VÝVOJOVÉ TENDENCE V EVROPSKÉ UNII

VŠE
P R A H A

94/5

VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ PRAHA

-
- **POLITICKÁ EKONOMIE** je jediný český vědecký časopis z oblasti základního ekonomického výzkumu dokumentovaný v Social Science Citation Index. Uveřejňuje statě a analytické studie čs. i zahraničních autorů v českém nebo anglickém jazyce, zaměřené na rozvíjení ekonomické teorie, hospodářské politiky, ekonometrie, na systémové komparace a modelování ekonomických procesů, jakož i na informace o aktuálních problémech přechodu a fungování tržní ekonomiky, o mezinárodním vědeckém životě a o nové ekonomické literatuře.
  - **POLITICKÁ EKONOMIE** is the only Czech scientific journal covering the basic economic research documented in Science Citation Index. It offers articles and analytical studies by Czech and foreign authors in both Czech and English oriented on economic theory, economic policy, econometrics, modelling and comparative analyses of economic systems as well as on the topical issues concerning the transformation process, international scientific life and new economic literature.
-

ČASOPIS ŘÍDÍ

Výkonná rada: Milan ŽÁK (předseda)

Oldřich DĚDEK, Vratislav IZÁK, Kamil JANÁČEK,
Martin MANDEL, Miroslav MAŇAS, Milan SOJKA,
Petr SOUKUP

Ediční rada: Jan SEGER (předseda)

Josef C. BRADA, Eva CIHELKOVÁ, Zdeněk DRÁBEK,
Karel DYBA, Jiří FÁREK, Mojmír HÁJEK, Václav
HOFFMANN, Miroslav HRNČÍŘ, Roman HUŠEK, Jiří
CHLUMSKÝ, Jaroslav JÍLEK, Jan KASAN, Jan KLA-
CEK, Václav KLUSOŇ, Jitka KODEROVÁ, Karel
KOUBA, Čestmír KOŽUŠNÍK, Jiří KŘOVÁK, Friedrich
LEVCIK, Jindřich SOUKUP, Jan ŠVEJNAR, Tomáš
TEPPER, Josef TOŠOVSKÝ, Miroslav TUČEK

Vedoucí redaktor: Hana ROSICKÁ

- Roční předplatné: Kč 180.-. Cena jednotlivého čísla: Kč 30,-. Informace a písemné objednávky pro tuzemsko a do zahraničí přijímá výhradně: Redakce Politické ekonomie, Vysoká škola ekonomická, nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3. Tel.: 24 09 58 19, fax: 24 22 06 57
  - Annual subscription rate for outside: USD 110. Single issue price: USD 20. Make all remittances payable to: Redakce Politická ekonomie, Vysoká škola ekonomická, nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3, Czech Republic. Please allow up to 1 month for your order to be confirmed.
-

94/5

Politická Ekonomie

ROČNÍK XLII

STATI/ARTICLES

- János Kornai:** Transformační recese - všeobecný fenomén zkoumaný na příkladu vývoje maďarské ekonomiky (Transformational Recession - A General Phenomenon Examined through the Example of Hungary's Development) 579
- Martin Mandel:** Sterilizace měnových účinků přílivu zahraničního kapitálu - příklad České republiky (Process of Sterilization of Foreign Capital Inflow in the Czech Republic) 592
- Bruno S. Sergi:** Co ovlivňuje inflaci v České republice (What Explains Inflation in the Czech Republic) 603
- Petr Mariel:** Permanentní a tranzitorní složky burzovních indexů (Permanent and Transitory Components of the Stock Exchange Indices) 616
- Jana Marková:** Nástin vývojových tendencí v Evropské unii (Outline of Evolution Trends in the European Union) 630
- Josef Kozák:** Poznámky ke konceptuální soustavě statistické prognostiky (Notes on the Conceptual Arrangement of Statistical Forecasting) 641
- Paul J. Kubík:** Institucionalismus jako teoretická alternativa (A Theoretical Alternative: Institutionalism) 651
- Jan Zeman:** Rozpory mechanismu prosazení strategie trvale udržitelného vývoje (Contradictions of Mechanism of Promoting Sustainable Development) 657

KONZULTACE/CONSULTATIONS

- Roman Hušek:** Modely diskrétní či kvalitativní volby (Discrete or Qualitative Choice Models) 665
- Václav Klusoň:** Společnost s ručením omezeným - ekonomické a právní důsledky (Limited Company - Economic and Legal Implications) 678
- Robert Holman:** Marginalistická revoluce - předchůdci (Marginalistic Revolution - Predecessors) 688
- Miroslav Ševčík:** Rakouská (vídeňská) subjektivně psychologická škola (Austrian (Vienna) Subjective Psychological School) 695

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA/FROM THE SCIENTIFIC LIFE

- Milan Žák:** Transformace české ekonomiky (Transformation of the Czech Economy) 708
- Daniel Váňa:** Příčiny rozpadu systému centrálně plánovaných ekonomik (System of Centrally Planned Economies and the Causes of Its Decay) 709
- Robert Holman:** Jak učit ekonomii (How to Teach Economics) 711

Z EKONOMICKÉ LITERATURY/FROM THE ECONOMIC LITERATURE

- Miroslav Maňas:** Případové studie z České a Slovenské republiky (Case Studies from Czech and Slovak Republics) 714
- Václav Klusoň:** Neziskové organizace na pořadu dne (Nonprofit Organizations on the Agenda) 716

- Pokyny pro autory:

Rozsah rukopisů u statí a diskusních příspěvků činí maximálně 20 stran, u ostatních příspěvků (konzultace, přehledy, informace) 30 stran, u recenzí 8 - 10 stran a u anotací 1 - 2 strany. Rukopisy předkládejte ve třech exemplářích (originál + 2 kopie). U zásadních příspěvků bude vyžádáno resumé pro překlad do angličtiny.

Poznámky pište na dolní okraj strany a čísly je průběžně. Na konci je třeba uvést seznam literatury v abecedním pořadí. V textu se pouze odkazuje, např. Samuelson (1989), pokud se cituje, tak se uvádí i strana. Matematický aparát pište pokud možno strojem. Obrázky a grafy přikládejte zvlášť a jejich umístění v textu vyznačte. Totéž platí i pro tabulky.

Uveďte na zvláštním listě plné jméno s tituly a vědeckými hodnostmi, přesný název a adresu pracoviště, rodné číslo, adresu bydliště, příp. číslo telefonu. Stejně údaje uveďte u spoluautorů.

Text příspěvku předloží redakce výkonné radě k projednání a o výsledku uvědomí autora ústně nebo písemně. Pokud není příspěvek přijat, je redakce oprávněna si ponechat jeden jeho exemplář. Redakce si vyhrazuje právo podle potřeby zkrátit rukopis a provést nezbytné redakční úpravy. Autorské korektury je nutno vrátit do 4 dnů a není přípustné v nich provádět větší úpravy.

Doporučujeme před konečným zpracováním rukopisu konzultovat s redakcí tematický námět a termín odevzdání.

- Note to contributors:

Any article should not exceed 20 pages and should be submitted in three copies meeting the usual editorial standards. It is necessary to state whether the text is original, or whether it has already been published elsewhere.

It is necessary to explain correctly all less common terms and concepts. Abbreviations unless well known and commonly used, should be also explained. At the end of the article it is necessary to attach a References section, containing the sources used in alphabetical order. Mention on a separate sheet of paper your full name and academic degrees, exact name and address of your employer and your full home address. Mention the same information for your co-authors, if any.

The author will be advised whether the article has been accepted for publication. The proofs will be sent to the author for correction. It is not possible to alter the text substantially at this stage.

Please submit your manuscripts to the editorial office of Politická ekonomie, Vysoká škola ekonomická, nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3, Czech Republic.

- Podmínky inzerce v Politické ekonomii:

Rozeř 1 tiskové strany 125x190 mm, 1/2 strany 125x95 mm; použití: celá strana nebo sloupec; podklad: č/b reprodukovatelný ofotografováním; celostránkový inzerát uvnitř: 9000.- Kč, na obálce: 11000.- Kč; 1/2 stránky uvnitř: 5000.- Kč, na obálce: 6000.-Kč. Podrobnější informace poskytuje a objednávky přijímá: Redakce Politické ekonomie, Vysoká škola ekonomická, nám W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3.

TRANSFORMAČNÍ RECESE

(všeobecný fenomén zkoumaný na příkladu vývoje maďarské ekonomiky)

János KORNAI, Institut pokrokových studií, Budapešť

Všechny postsocialistické státy prožívají období hluboké recese, které ve srovnání s klasickou recesí kapitalistického konjunkturálního cyklu má svá transformační specifika. Analýza vychází z maďarského hodnocení situace při přechodu od trhu prodávajícího k trhu kupujícího, z transformace reálné struktury ekonomiky, z poruch v koordinačním mechanismu, z makroekonomických důsledků tvrdší finanční disciplíny a ze zaostalosti finančního systému.

Postupně přistupuji k jednotlivým komponentům agregátní poptávky - investicím, soukromé spotřebě, vládní spotřebě a exportům. Za velmi důležitý faktor považuji snižující se sklon k investování. Stať vyúsťuje ve shrnutí politických, ekonomických a psychologických předpokladů pro obnovení růstu.

Společným jmenovatelem vývoje všech postsocialistických zemí je hluboká recese bez ohledu na rozdílné startovní podmínky a specifické okolnosti. Pokles produkce polské ekonomiky (zářného příkladu šokové terapie) připomíná maďarskou zkušenost. Výroba produkce klesla jak v zemích, které se vyznačovaly vysokým mezinárodním zadlužením, tak i v Československu, které tímto problémem nebylo zasaženo. K poklesu došlo nejen tam, kde před začátkem reformy proběhly hospodářské změny, ale i v zemích, které k nim přistoupily až po politickém převratu.

Proto se chci zaměřit na faktory, vykazující ve všech zemích značnou podobnost. Ačkoliv budu uvádět příklad Maďarska, domnívám se, že se výsledky dají využít pro celý region. **Jelikož se tento typ recese zcela zásadně liší od teorií popisujících kolísání ekonomického vývoje, nazývám ho transformační recesí.** Údaje za Maďarsko ukazují, že propad produkce po dlouhém období stagnace je hlubší než ve 30. letech v období Velké deprese. Celková výroba klesla o 19 % místo o tehdejších 7 %, průmyslová výroba dokonce o 36 % místo dřívějších 12 %. Přitom recese se v Maďarsku projevuje v relativně mírnější podobě než ve většině dalších zemí východní a střední Evropy.

Všeobecně se očekávalo, že přechod bude doprovázen řadou obtíží, ale pokud si vzpomínám, nikdo nepředvídal tak hluboký propad. Studium "příčin" transformační recese se sice zabývalo mnoho ekonomů, ale nikdo z nich nedospěl k jednoznačným důvodům. Někteří hovoří o jedné příčině, kterou je např. kolaps vzájemného obchodu RVHP včetně sovětského trhu. Takové jednoduché teorie se mi nezdaří přesvědčivé. Domnívám se, že se jedná o celý souhrn příčinných faktorů, které mají společné jedno, a to samu postsocialistickou transformaci. Souhlasím s tím, že k poklesu přispěly i další faktory, např. recese ve vyspělých ekonomikách.

*) Jde o zkrácenou verzi přednášky, kterou autor přednesl na Collège France, Paris dne 9. června 1993. Text vychází ze studie, zpracované jako součást výzkumného programu, zabývajícího se transformací maďarské ekonomiky v období let 1986-1992. Z angličtiny přeložila I. Dostálová (pozn. red.).

Přímé a na první pohled zřetelné ekonomické nevýhody (např. tvrdší exportní podmínky nebo nižší příliv kapitálu) provázejí také nepříznivé sociologicko-psychologické klima. Je nešťastnou okolností, že se dřívější socialistické státy transformují na tržní ekonomiky právě v době, kdy se kapitalistické země potýkají s celou řadou problémů. Na tyto vnější aspekty, stejně tak jako na předpověď budoucího vývoje, či detailní program vládních ekonomů se nebudu zaměřovat. Mám v úmyslu zhodnotit několik hlavních tendencí prolínajících se z minulosti do současnosti a komentovat s tím spojené problémy strategického charakteru.

1. Všeobecné faktory způsobující recesi

Ani recese ve vyspělé kapitalistické ekonomice neznamenají automatický pokles produkce každé firmy. I v době, kdy se ekonomika pohybuje blízko dna poklesu, omezují úspěšné firmy výrobu jen sporadicky. V transformační recesi to není tak výjimečné. Charakteristickým rysem je současné prolínání protikladů: kontrakce a expanze, úspěchů a pádů, hromadných výstupů i hromadných vstupů do odvětví.

Z toho vyplývá, že analýza nesmí být zaměřena výhradně na faktory vysvětlující absolutní pokles. Výsledná bilance je souhrnem působení činitelů podporujících růst i pokles a současně těch, které brzdí růst i pokles.

Každý konjunkturální cyklus má v kapitalismu zvláštní charakteristiku. Pokusím se s určitou mírou abstrakce srovnat individuální projevy transformační recese s "ideálním typem" typické recese ve vyspělé kapitalistické ekonomice.

1.1. *Od trhu prodávajícího k trhu kupujícího*

Za normálního stavu kapitalistické ekonomiky se prosazuje dlouhodobý trend makroekonomické monetární rovnováhy: agregátní poptávka je v rovnováze s agregátní nabídkou při určité cenové úrovni. Obvyklými doprovodnými jevy jsou přirozená míra nezaměstnanosti, nadměrné kapacity provázející nedokonalou konkurenci, která ovládá převážnou část trhu, stálý proces vstupů a výstupů z odvětví. Rovnováha moci mezi stranou nabídky a poptávky se vychyluje ve prospěch poptávky. **Existuje trh kupujícího, v němž prodávající soutěží o peníze kupujících a toto je přesně jedna z největších výhod kapitalismu, protože povzbuzuje přizpůsobování výroby poptávce, respektuje suverenitu spotřebitele, podporuje zlepšení kvality a nabídku nových výrobků.**

Srovnajme to s běžnými podmínkami socialistického hospodářství (tedy trvale nedostatkovou ekonomikou), v níž agregátní nabídka a agregátní poptávka nebyly za tehdejší cenové úrovně v rovnováze. **Průvodním znakem byl nedostatek pracovníků, nespokojená poptávka po mnoha výrobcích a službách, časté fronty na zboží a vnučená substitute. Rozšiřování výroby pravidelně naráželo na úzké profily a omezení na straně fyzických zdrojů a na dostupnost tvrdé měny. Rovnováha mezi nabídkou a poptávkou byla opačná. Šlo o trh prodávajícího, v němž soupeřili kupující o zboží.**

Ani na vrcholu konjunkturálního cyklu ve vyspělém kapitalismu se trh nepřesune k nedostatkové ekonomice. Trh kupujícího v zásadě převládá a rovnováha se nanejvýš slabě skloní na stranu prodávajícího. V období dosažení ekonomického dna vzrůstá nezaměstnanost a nevyužití zdrojů, které naopak posilují konkurenci.

Transformační recese je naopak kombinovaná s hlubokou a zásadní změnou. Ekonomika se mění z trhu prodávajícího na trh kupujícího, z ekonomiky omezené nabídkou na ekonomiku omezenou poptávkou. To je proces, který je do určité míry vědomě řízený hospodářskou politikou (monetární, fiskální a cenovou) s cílem překonat nedostatečnou nabídku. Ale směr vývoje je také silně ovlivněn nekontrolovanými a spontánními procesy. Existuje vzájemná závislost mezi recesí a přechodem k tržnímu režimu, takže ani jeden proces nemůže být jednoduše označen za příčinu druhého.

V zemích, které se zbavily klasického socialismu před politickou změnou, především v Maďarsku, začal přechod k trhu kupujícího dříve. Nabídková strana postupně během posledních šesti let překonávala překážky a omezení, např. nedostatek pracovních sil, nedostatek materiálu, polotovarů a náhradních dílů. Nyní prakticky neexistuje situace omezení výroby vzhledem k nedostatečnosti fyzických zdrojů. Paralelně s tímto stavem je vidět podstatnou změnu v úloze poptávky, která nyní mnohde působí jako poptávková bariéra, jako faktor usměrňující výrobu. Výrazně omezujícím činitelem jsou samozřejmě také finanční omezení.

Při určitém zjednodušení se období přechodu maďarské ekonomiky dá rozdělit do dvou stupňů. Nejprve se potlačovaná inflace (znak nedostatkové ekonomiky) přeměnila na mírnou otevřenou inflaci. Postupné uvolňování cen působilo tak, že se vytvořila cenová úroveň, při níž se vyrovnala nabídka s poptávkou. Tomu také napomohly faktory na straně nabídky: vznik soukromého sektoru, usnadnění podmínek vstupu do výroby a částečná liberalizace dovozů. Míra inflace se zrychlila a dosáhla vrcholu v červnu 1991, kdy byly ceny o 38,6 % vyšší než v předchozím roce. Tím došlo k vstřebání peněžního převisu a uspokojení kupní síly a skončila makroekonomická situace charakterizovaná jako všeobecný převis poptávky.

Snaha finanční administrativy o překonání inflace započatá v roce 1991 přinesla své ovoce v roce 1992. Nejnižší úroveň byla dosažena v červenci 1992, kdy inflace dosáhla 20,1 % ve srovnání s minulým rokem. Od té doby kolísá mezi 20 - 26 %. Do určité míry byla udržována monetární politikou. I když žádný ortodoxní monetarista by finanční politiku přelomu 80. a 90. let nenazval "restriktivní", protože v peněžní zásobě stále zůstával prostor pro velmi podstatný inflační růst, poptávka jednoduše "neutekla". Ve skutečnosti ztelně poklesla ve fyzickém množství a mezera mezi poptávkou a dřívější maximální nabídkou, to znamená potenciálním HDP, se rozšířila. Nakonec se ekonomika na makroúrovni posunula ze situace nadměrné poptávky k nedostatečné poptávce.

Transformační recese však nemůže být vysvětlena výhradně nedostatečnou poptávkou. I nyní považuje pouze polovina firem nedostatečnou poptávku za překážku výroby. Ocitli jsme se tedy v situaci "z poloviny keynesiánské", takže léčba výlučně keynesiánskou terapií není vhodná. Ale musím k tomu okamžitě dodat, že na druhé straně poptávka hraje velmi podstatnou úlohu při determinování rozsahu výroby. V postsocialistické transformační recesi nebyla použita k omezení nabídky "brzda centrálního řízení", jako tomu bylo při potlačování investic a produkce v socialistickém hospodářství. Ačkoliv se nenacházíme v recesi produkované výhradně poptávkovou stranou, hraje poptávka prvořadou roli.

Když jsem se před 23 lety zamýšlel nad tímto problémem, doufal jsem, že lze přejít z trhu prodávajícího na trh kupujícího bez snížení produkce. Myslel jsem, že bude pokračovat růst nabídky, zatímco růst poptávky bude brzdit výrobu (ne ji však snižovat), až dojde ke změně nadměrné poptávky v nadměrnou nabídku.

Naneštěstí se transformace ubírá jiným směrem. Dlouho před změnou systému se v Maďarsku zpomalil růst výroby a potom následovalo delší období stagnace. Za těchto okolností přechod od nadměrné poptávky k nadměrné nabídce, zvládnutí růstu poptávky a její absolutní snížení ve fyzických jednotkách samozřejmě znamená i snížení nabídky a tato vzájemná závislost je začarovaným kruhem, který prohlubuje recesi.

Ve skutečnosti mám špatný pocit při používání výrazů celková nadměrná poptávka a nadměrná nabídka, protože příliš zjednodušují popis situace. Dlouho jsem se stavěl proti ukvapenému používání agregátních makroekonomických kategorií v této oblasti. V podmínkách nedostatkové ekonomiky také existovalo neprodejně zboží. Na mikroekonomické úrovni může existovat nadměrná nabídka i nadměrná poptávka. Některý producent bojoval s nabídkovými omezeními, zatímco další stáli před řešením poptávkových problémů. Konstatováním této skutečnosti se dostáváme k novému faktoru, k transformaci reálné struktury ekonomiky.

1.2. Transformace reálné struktury ekonomiky

Když se nyní podíváme na obnovení monetární rovnováhy na makroekonomické úrovni, zůstává nezodpovězena jedna otázka: proč změna tržního režimu a přechod z trhu prodávajícího k trhu kupujícího vedou k recesi.

Ceny jsou uvolňovány postupně (v některých zemích najednou), což vytváří nový systém relativních cen. Čím je rozsah větší (v Maďarsku paralelně docházelo i k liberalizaci zahraničního obchodu), tím silněji a bezprostředněji jsou pociťovány důsledky zahraničních relativních cen. Najednou nastane situace, kdy není po řadě produktů a služeb dostatečná poptávka. Pokud firmy již nedostávají finanční dotace a v důsledku nedostatečné poptávky musí snížit ceny, dochází u nich ke ztrátám. Ceny jiných výrobků naopak vzros-tou v důsledku uspokojování dosud potlačované poptávky, takže se stanou pro výrobu ziskové. Tím nový systém relativních cen navodí reálné změny struktury výroby. Ale přizpůsobení množství novým cenám si vyžádá určitý čas.

V reformním období dochází k pozvolné změně výrobového složení outputu. Tento proces se v posledních několika letech zrychluje. Z odvětvového hlediska to znamená snížení podílu sektoru průmyslové produkce a zvýšení sektoru služeb. Zároveň na mikroúrovni dochází k velkému počtu menších i větších přizpůsobení.

V tomto ohledu má transformační recese daleko více rysů schumpeteriánských než keynesiánských. Neznamená to však, že agregátní poptávka je nedostatečná. Poptávka po výrobcích některých sektorů dramaticky klesá, zatímco u jiných roste.

Uvedu dva příklady. Dlouho odkládaná poptávka vedla k téměř explozivnímu rozvoji podnikání spojeného s osobními počítači, elektronikou, moderními informačními systémy a telekomunikacemi, takže po dlouhou dobu docházelo v tomto sektoru k boomu i v prostředí všeobecné recese. Nové relativní ceny a nová struktura poptávky vedou k tomu, že vzrůstá zájem o turistiku, což je spojeno s poskytováním stravovacích a hotelových služeb pro cizince.

Změna ve složení produktu a struktuře odvětví je spojená s dalšími dvěma změnami. Jednak se změnilы vlastnické vztahy, tj. poklesl podíl státního a zvýšil se podíl soukromého sektoru včetně různých kombinací vlastnictví. To se odrazilo ve změněném podílu zboží vyrobeného v těchto sektorech. Jednak se změnila velikostní struktura firem. Malé a střední podniky v socialismu téměř neexistovaly. V Maďarsku se začaly rozvíjet po reformě v roce 1968 a po roce 1989 se jejich počet zmnohonásobil. Opačná tendence probíhala u velkých podniků.

Dá se říci, že postsocialistickou ekonomiku charakterizuje stále menší počet velkých státních podniků a naopak rychle se rozšiřující malé privátní firmy, poskytující služby. Žádoucím stavem by byla situace, kdy by expanze probíhala rychlejším tempem než kontrakce. Skutečnost je bohužel opačná. **Probíhá bolestný ozdravný proces "přirozeného výběru". Fakticky podobný probíhá v normálním kapitalistickém konjunkturálním cyklu. V transformační recesi jde o mnohem intenzivnější, celistvější a komplexnější proces s daleko výraznějšími dopady.**

1.3. Poruchy v koordinaci

Mnozí lidé se naivně domnívají, že eliminací centrálního plánování se automaticky a okamžitě dosáhne tržní koordinace. Ve skutečnosti společnost vstoupí na "území nikoho", protože byrokratické řízení přestane fungovat a nové tržní stimuly se ještě nedokáží v plné míře projevit. Staré normy chování ekonomických aktérů zanikají, ale nejsou ještě vytvořeny vzorce chování nového, odpovídajícího tržní ekonomice. Dřívější instituce byrokratické koordinace zanikly, nové vznikají pomalu nebo se nedokáží náležitě projevit. Stejně tak zanikla informační struktura byrokratické koordinace, ovšem nový systém signálů není rozvinut a ekonomické subjekty nejsou schopné posoudit a zpracovat nové informace.

Riziko a nejistota jsou mnohonásobně vyšší než v dřívějším režimu vzhledem k působení rozporuplných procesů s nejasným výsledkem. Maďarsko tuto situaci nepocítovalo tak silně, protože proces ekonomických změn byl rozložen do delšího období a tudíž neprobíhal tak bouřlivě. Proces transformace ale dokončen není a čas od času se podobné dozvuky ještě projevují.

Rozvoj tržního prostředí je časově náročný a to je jedním z důvodů, proč se trvání recese tak prodlužuje. Tuto dobu lze uspišit vhodnou regulací, legislativou a státní iniciativou. Vláda se v tomto ohledu dopustila mnohých prohřešků: nespíchala s navrhováním a realizováním zákonů podporujících tržní koordinaci, s organizováním regulačních institucí konformních s tržním prostředím nebo s poskytováním státních garancí v určitých oblastech, které si to vyžadují.

1.4. Finanční disciplína a prosazení výkonnosti

V maďarské ekonomice lze pozorovat tvrdší rozpočtová omezení firem. Názornou ukázkou je silně působící zákon o bankrotech, i když ve srovnání s původním velmi striktním záměrem byl tento zákon poněkud zmírněn. Velký počet nesolventních firem prochází reorganizací a mnohé jsou likvidovány. Soukromé firmy se od počátku nacházejí v silném rozpočtovém tlaku. Ačkoliv i zde se projevuje snaha o zmírnění, růst soukromého sektoru znamená rozšiřování tvrdých rozpočtových omezení.

Jaké důsledky mají tyto změny na recesi? Některé firmy zbankrotují a odejdou, což znamená propouštění pracovníků a zrušení poptávky po vstupech. Zbývající firmy, které jsou ziskové, použijí tržních nástrojů k boji o přežití a přistoupí k maximálnímu snížení výdajů, což znamená opět snížení poptávky po vstupech. Pokusí se využít i nadměrných zásob z minulosti. Obojí má stejný účinek, tj. snížení zaměstnanosti a snížení poptávky. Nezaměstnaní obvykle spotřebují méně než v době zaměstnanosti, což vede k dalšímu snížení poptávky.

Ředitelé státních podniků mohou také přistoupit k propouštění, ale obvykle nepodniknou příliš radikální redukci nadbytečných pracovníků. Zaměstnanost v průmyslu se snižuje pomaleji než výroba, takže produktivita práce klesá. Předpokládám, že stále existuje vysoká skrytá přezaměstnanost ve státních podnicích. Po privatizaci se situace mění. Zkušenost potvrzuje teorii: první věc, kterou noví vlastníci udělají, je propuštění nadbytečných pracovníků.

Na privatizaci se často nahlíží jako na hlavní prostředek k překonání recese a obnovení růstu, ale to je zjednodušené nekoncepční pochopení skutečné závislosti. Z dlouhodobého hlediska se výkonnost zvýší rozšířením soukromého vlastnictví, privatizací aktiv dříve vlastněných státem, nastolením tvrdší finanční disciplíny. Z krátkodobého pohledu má však privatizace opačný účinek, protože zvyšuje nezaměstnanost, snižuje poptávku a přispívá k recesi. To je jedno z největších dilemat postsocialistické transformace.

1.5. Zaostalost finančního sektoru

Tento problém částečně souvisí se dvěma předchozími. Za socialismu banky vlastní bankovní operace neprováděly. Jejich skutečnou funkcí bylo vedení celonárodního účetnictví a pokladní služba spolu s určitým dohledem na výrobní podniky. Řídícím principem bylo rozhodnutí státního plánu nebo byrokracie, komu poskytnout peníze a na co. Transformace bankovníctví v Maďarsku začala s uskutečňováním ekonomické reformy, takže bankovní systém částečně napodoboval tržní ekonomiku před rokem 1989.

Jedním z problémů je rychlost a způsob posuzování úvěrových rizik. To má úzkou souvislost s finanční disciplínou a ostře se to projevuje např. v nástupnických státech Sovětského svazu. Tisíce ztrátových firem dostává bankovní úvěry, čímž se posiluje inflace

a brání nastolení finanční disciplíny. Tento fenomén není v Maďarsku tak rozsáhlý, protože jsme tuto vývojovou fázi již překonali. Ale i zde se projevuje propojení mezi státními komerčními bankami a velkými státními podniky. Banky vyjdou raději vstříc starým zákazníkům než novým soukromým firmám. Ale již začínají přivykat myšlence, že se musí věnovat komerčním aktivitám, které jako celek přinesou zisk. Musí se naučit, že banka není instituce, určená k rozdělování peněz na objednávku shora nebo na přátelské doporučení politiků. Musí prosperovat z poskytování úvěrů. Žádný podnik v tržní ekonomice nemůže dlouhodobě dosahovat zisku "zadržováním zboží".

Vyvinula se tedy paradoxní situace. V bankách se naakumulovala velká zásoba likvidních peněz a zůstala tam uvězněna. Na jedné straně stojí banky bojíící se poskytnout v širší míře úvěr a na druhé straně podnikatelé obávající se vzít si úvěr, protože je to příliš riskantní. Po dlouhé období byla nominální úroková míra velice vysoká a teprve nedávno začala klesat. Reálná úroková míra nebyla vzhledem k prudké inflaci tak alarmující, ale přesto dosti vysoká na to, aby odradila podnikatele půjčovat si. Domnívám se, že nyní jsou v Maďarsku přiměřené podmínky k tomu, aby úvěr mohli přijmout i středně úspěšní podnikatelé. Souhlasím s tím, že hlavním důvodem k obavám z půjček je nejistota. Existuje příliš mnoho nepředvídatelných aspektů, týkajících se budoucí právní situace, daní a dalších veřejných poplatků, budoucích trendů ve vývoji relativních cen a inflace a celkového stavu ekonomiky.

Stále ještě nevznikla celá řada institucí a organizací, nezbytných pro tržní ekonomiku, zvláště pro stimulování transformace. Chybí např. systém záruk a garancí, nebyl plně rozvinut systém běžných účtů, transfery peněz prostřednictvím bank jsou velice pomalé a drahé. Kreditní karty jsou nedostatečně rozšířené, chybí adekvátní soustava investičních a penzijních fondů. Rozvoj kapitálového trhu je na nízkém stupni.¹⁾

Vývoj finančního sektoru samozřejmě trvá dlouhou dobu, ale vláda jeho vývoj ještě zpomalila. V sektoru zemědělství a bytové výstavby, které jsou všude ve světě předmětem speciálních úvěrových a investičních schémat, přispěla nerozvinutost finančních nástrojů velkým dílem k hluboké recesi.

Někteří odborníci vidí v úvěrovém systému jednu z hlavních příčin recese (viz např. Calvo, Coricelli, 1992). Toto tvrzení se zdá být správné, ale minimálně v případě Maďarska potřebuje určité doladění. Nemyslím si, že hlavním problémem je omezenost celkové nabídky úvěru dané monetární politikou. I tam jsou možné určité rezervy. Problém je v nadměrném tření a nízké efektivnosti, s níž finanční systém operuje.

Postsocialistická transformace nutně navozuje proces, který směřuje ke snížení agregátní produkce. Tento bolestný důsledek jsem rozebíral z pohledu vzájemně souvisejících a ovlivňujících se procesů. Jejich negativní účinky jsou umocňovány chybami, způsobenými vládou.

2. Čtyři komponenty makropoptávky

Poptávka hraje v postsocialistické transformaci stále důležitější úlohu při určování rozsahu produkce. V hodnocení se budu zabývat hlavními komponenty makropoptávky, ale zmíním se i o některých souvisejících aspektech nabídkové strany. Struktura poptávky sleduje obvyklé makroekonomické kategorie. Klasifikace oficiálních statistik, týkající se užití HDP, se trochu liší, ale protože se nejedná o kvantitativní analýzu, nemělo by to vadit. Také se zmíním o některých pohledech mikroekonomických a institucionálních.

---

1) Obzvláště je třeba zdůraznit, že země se nepotýká jen s problémem nevyspělého bankovního systému v užším smyslu, ale i finančního sektoru jako celku. Bylo by chybou se domnívat, že úvěr bude hrát prvořadou úlohu při financování firem. Obtíže nastávají při vytváření počátečního kapitálu a získávání kapitálových injekcí. Mnoho nejistot kolem uchování hodnot, ziskovosti investic spolu s nedostatečným počtem organizací zabývajících se investováním odrazuje mnohé vlastníky peněz od investování na kapitálovém trhu.

2.1. Investice

Nejvýznamnější kategorií z hlediska střednědobého a dlouhodobého růstu jsou investice. Objem investic se v posledních letech výrazně snížil, a to až o 29 % ve srovnání s nejvyšší úrovní roku 1980. Podíl investic na užití stále se snižujícího HDP rovněž poklesl.

V socialismu existoval stálý a neuspokojený hlad po investicích, neboť investiční stimul nikdy neochaboval. Rozhodování na každé úrovni ředitelem počínaje a předsedou vlády konče bylo poháněno snahou o expanzivní růst. Účet za investování vždy nakonec zaplatil státní rozpočet, takže neexistovaly obavy o finanční neúspěch. To zaručovalo trvalý optimismus.

Tento přístup, otupovaný quasi reformami, byl kompletně opuštěn změnou politické linie a následnými institucionálními změnami. Investiční hlad skončil a nahradila ho obezřetnost, někde dokonce hraničící až s panickým strachem. Podívejme se na různé sféry investičního rozhodování.

Ve vládním sektoru, do kterého pro tyto účely nezahrnují firmy ve státním vlastnictví, se investiční činnost snížila. To je spojeno se složitou fiskální situací. Podobné napětí by za socialismu neodradilo vedení státu od rozsáhlých investičních výdajů, protože rozhodování se odehrávalo za zavřenými dveřmi. Jakkoli velké investiční výdaje byly kryty daněmi vybranými nepřímo od veřejnosti. Dnes je tomu jinak, neboť parlament při rozhodování o penězích daňových poplatníků je pod veřejnou kontrolou. **Pro překonání recese by bylo žádoucí zvýšit podíl vládních investic. Stát musí sehrát větší úlohu, zvláště při přidělování investic do infrastruktury.**

Firmy ve **státním vlastnictví**, které státními pravděpodobně zůstanou trvale nebo dlouhodobě, potřebují investice, aby přežily a mohly být zmodernizovány. Potíž je v tom, že mnohé z nich mají finanční problémy a nepředstavují pro banky seriózní záruku pro splacení úvěrů. Pokud se investice ukáže jako ztrátová, nemohou automaticky počítat s pomocí státu. Jejich sebedůvěra se tedy vytratila. Tento stav se musí změnit. Decizní sféra musí za tyto investiční akce přijmout odpovědnost, protože koneckonců vše je hrazeno z veřejných financí. To ale nesmí blokovat rozhodování o investicích. Veřejné mínění i podnikatelé musí stát k investicím povzbuzovat.

V daleko horší situaci jsou firmy, které jsou sice ještě ve státním vlastnictví, ale jsou určeny pro **budoucí privatizaci**. U nich byla téměř veškerá investiční činnost paralyzovaná. Nikdo se jí neodvážil iniciovat v době, kdy se čeká na nové vlastníky. Ve skutečnosti dochází skrytě k negativnímu investování, tj. ke spotřebování vlastních aktiv investovaných dříve. Z toho vyplývají následující závěry:

- investiční hledisko podporuje nutnost urychlit změnu vlastnictví. Přitom by bezprostřední proces prodeje neměl být hlavním kritériem. Je nutné zvážit pravděpodobný přínos investování nového vlastníka, např. v souvislosti s tvorbou nových pracovních míst;

- před privatizací musí být zabezpečen co možná nejlepší stav předávaného objektu. Základem je konzervace a pečlivá údržba aktiv. Mnohé firmy však potřebují reorganizovat, to však obvykle také zahrnuje menší nebo větší investice;

- manažeři firem musí být daleko více stimulováni k zabezpečení těchto úkolů, aby privatizovaná aktiva byla předána v co nejlepší formě;

- v soukromé firmě je motivace k investování živá, resp. by byla, kdyby nebyl sklon k investování omezován několika nepříznivými okolnostmi. Jsou to nejistota, která je ve skutečnosti mnohem větší než v obvyklých podmínkách tržní ekonomiky, zaostalost finančního sektoru a nechuť půjčovat soukromým firmám. K tomu patří také slabý kapitálový trh a fakt, že daňový systém není příznivě nakloněn investicím. Mnozí k tomu řadí vysokou úroveň úrokových sazeb. **Překonání těchto nepříznivých okolností je klíčovým momentem k překonání recese.**

Důležitou položkou v investicích jsou **domácnosti**, které mohou financovat výstavbu vlastních bytů nebo domů ze svých úspor nebo úvěrů. Výstavba domů včetně financování

vaných domácnostmi silně poklesla. **Významnou součástí boje s recesí je stimulace této aktivity, např. snadnějším přístupem k úvěrům nebo daňovými úlevami.**

2.2. Spotřeba

Fyzický objem soukromé spotřeby poklesl, ale v menším rozsahu než HDP a celkové reálné příjmy. V mechanismu centrálního plánování byla převážná část příjmů domácností regulovaná státem a podíl úspor dosti stálý, takže ústřední řízení ekonomiky mohlo přesně předvídat poptávku spotřebitelů. Nyní se situace změnila. Podívejme se na determinující faktory poptávky.

Menší část příjmů se odvíjí v návaznosti na rozpočet, zatímco větší závisí na dohodě mezi zaměstnavateli a zaměstnanci. Ačkoliv k tomu dochází na základě kolektivního vyjednávání a souladu zájmů na nejvyšší úrovni, na níž má vláda sice velký, nikoliv však výhradní vliv, skutečné mzdové dohody jsou decentralizované.

Pokud má domácnost příjem v hotovosti nebo úspory, o výdajích rozhoduje výhradně sama. Může být ovlivněna vládou (např. monetární a fiskální politikou, které působí na úrokovou míru), ale síla tohoto vlivu je zprostředkovaná.

Ačkoliv budoucí výdajové záměry (tj. agregátní poptávka domácností) budou mít velký vliv na recesi, zůstávají těžko předvídatelné. Domácnosti se učí rozhodovat se o úsporách. Žádný ekonom nemůže nyní znát výsledek tohoto procesu nebo poznat jeho pravidelnosti a z toho odvozovat budoucí závislosti.²⁾

Uvedu několik hypotéz, které mají všeobecnější platnost. Občané mohou spoléhat ve stále menší míře na pomoc státu, a proto si vytvářejí rezervy pro případ nemoci, nezaměstnanosti nebo na stáří. Jako "úspora domácností" se vykazuje také akumulovaný kapitál podnikatelů pro příští použití (pro řádnou registraci nebo podnikání na černém či šedém trhu). Poměr úspor k výdělkům skupiny obyvatel s vyššími příjmy je všeobecně vyšší než u skupiny s nižšími příjmy. Dá se tedy předpokládat, že příjmová diferenciací, ke které došlo nedávno, zvedla průměrnou míru úspor. Všechny tyto tendence budou zřejmě pokračovat.

Jaký závěr z toho vyplývá pro hospodářskou politiku zaměřenou na překonání recese? Bylo by chybou se domnívat, že cesta k růstu poptávky spotřebitelů vede přes nespoutaný růst mezd. I kdyby to bylo zpočátku populární řešení, jedná se o nebezpečnou zbraň, která nemusí dosáhnout svého cíle. Také by mohlo dojít k nečekané změně ve vztahu mezi výdaji a úsporami, takže by se na trh přelil ještě větší objem zamýšlených nákupů v důsledku nadměrných příjmů. To by nejen stimulovalo výrobu, ale také zvýšilo ceny a vedlo k velkému inflačnímu tlaku.

Nepříznivě by mohla být ovlivněna i zaměstnanost. V tomto ohledu existuje všeobecně uznávaná makroekonomická vazba. Mnoho firem by propustilo zaměstnance, pokud by za současné nákladové struktury a produktivity práce byly příliš vysoké mzdy. **Ačkoliv stále ještě trvá opatrnost a disciplína, pokud jde o mzdy, existují určitá dobře míněná opatření, která by mohla pomoci domácnostem a prostřednictvím jejich ekonomických rozhodnutí přispět k překonání recese. Vláda a finanční sektor, který je stále převážně v rukou státu, neprokázaly zatím v tomto ohledu dostatek iniciativy.**

2.3. Vládní spotřeba

Státní rozpočet, z něhož je financována vládní spotřeba, se stal každodenní náplní

---

2) Úspory domácností mohou být vyjádřeny řadou indexů stavových i tokových veličin. Používám stavový indikátor, který v maďarských finančních statistikách má název "čistá finanční pozice" všeobecné veřejnosti, tedy sektoru domácností. Propočít tohoto indikátoru vychází z akumulace hrubých úspor, z nichž se odečítá celkové zadlužení.

rozhovorů politiků a ekonomů. Nechci přispívat k těmto diskusím. Snižující se produkce nutně vede k poklesu příjmů státu, ovšem většina státních výdajů s velikostí produkce nesouvisí. Takže recese vytváří ve všech transformujících se ekonomikách rozpočtový deficit. Pak se stává pro vládu obtížné rozhodnout se a dodat ekonomice injekci v podobě fiskálního stimulu, který je nejobvyklejší metodou rychlého překonání recese.

Od dob J.M. Keynesa se stalo truismem navrhnout pro zvýšení makroekonomické poptávky přijetí fiskálních opatření, dokonce za cenu deficitního rozpočtu. Vládní politika, směřující ke zvýšení daní a snížení výdajů během kontrakce, byla popsána v historii ekonomie v "keynesiánské" literatuře jakožto velice chybná, protože snížila celkovou poptávku.

Takové úvahy vybízejí k následujícímu konstatování. Pokud by v minulých obdobích byl schodek rozpočtu nižší, pak by za jinak stejných okolností byl propad produkce větší než byl ve skutečnosti. Rozpočtový deficit fungoval jako anticyklický stabilizátor.

Stejný směr uvažování vede krátkodobě k následujícím závěrům: nyní by bylo nebezpečné rychle a výrazně snížit deficit (za předpokladu, že by toho vláda byla schopna). Rychlé a drastické snížení (např. prudkým vzrůstem daní) by náhle snížilo makroekonomickou poptávku a prohloubilo by již tak hlubokou recesi. Tím nechci ignorovat všechny dobře zdůvodněné argumenty o závažnosti rozpočtového deficitu. Ten znamená inflační riziko, navíc jeho financování omezí investice tolik nezbytné pro oživení a růst. Pouze chci připomenout existenci přímé souvislosti mezi dvěma těžkými nemocemi maďarské ekonomiky: recesí a rozpočtovým deficitem. Zabývat se jedním z nich bez dostatečného zohlednění druhého by mělo za následek škodlivé vedlejší efekty a mohlo by to zabránit vyléčení z druhé nemoci.

Jsem dalek toho obhajovat zvýšení deficitu. Naopak cílem musí být snížení rozpočtových výdajů i příjmů a tedy i deficitu. Ale musíme vzít v úvahu následující: snížení musí nastat takovým způsobem, aby byla nahrazena poptávka, k jejímuž poklesu došlo v důsledku úbytku vládní spotřeby, a to pokud možno plně investiční poptávkou. Je třeba doufat, že tato žádoucí realokace zdrojů bude zajištěna z budoucího snížení úvěrové poptávky po financování rozpočtu, jinými slovy, jde o utišení efektu vytlačování. To musí být vždy kombinováno s růstem podílu investičních výdajů v celkových rozpočtových výdajích. Pak bude existovat příznivé nové uspořádání skladby agregátní poptávky. Celková investiční poptávka všech sektorů (vlády, podniků a domácností) bude mít prospěšnější multiplikační efekty než poptávka daná vládní spotřebou.

2.4. *Exporty a importy*

Logika diskuse nechává zahraniční obchod nakonec, ačkoliv není pochyb o tom, že ze všech faktorů způsobujících recesi představovalo drastické snížení obchodu se zeměmi RVHP včetně kolapsu sovětského trhu problém nejvážnější.

Někteří autoři to popisují jako "externí šok". Nejsem však přesvědčen o vhodnosti tohoto pojmu. Je samozřejmě pravda, že šok ze zahraničního obchodu je pro každou zemi z geografického hlediska vnější. Obchod RVHP však sledoval základní rysy socialistického ekonomického systému. Trh prodávajícího byl schopen fungovat, protože existoval kupující v RVHP, dokonce i pro zboží, které nemělo doma téměř žádného odběratele. Velmi často byl prodej vynucen vzájemným vázáním jednoho obchodu na druhý. Výraz "externí šok" se normálně používá pro událost, která se náhle objeví a zase zmizí, takže ekonomika jej po určitém přizpůsobení překoná a pokračuje v bodě, který opustila před šokem. Kolaps vzájemného trhu RVHP však má definitivní a trvalé následky, a proto struktura příslušných ekonomik musí být změněna jednou a provždy.

Export se ze všech hlavních komponent makropoptávky snížil nejvíce, dokonce více než investice. Maďarská ekonomika se přizpůsobila a byla schopna úspěšně přesunout velmi vysoký podíl exportního potenciálu na trhy zemí OECD. To zajistilo její stabilizaci.

Pokles produkce nedosáhl katastrofických proporcí a mezinárodní platební pozice Maďarska se konsolidovala.

Tento stav bohužel nebyl trvalý. Tempo růstu exportů se již snížilo a jsou zřejmé první varovné signály poklesu. Recese, i když daleko mírnější než u nás, se, bohužel, projevila v západním světě právě v době, kdy pocítujeme nejsilnější potřebu na tyto trhy expandovat.

Dalším problémem je, že první exportní vlny bylo docíleno exportem za jakoukoliv cenu. Mnohé firmy, obzvláště ve státním sektoru, utrpěly značné finanční ztráty, neboť exportovaly jen proto, aby nemusely zastavovat výrobu. To však nemůže pokračovat do budoucnosti. Rozpočtová omezení se přitvrzují. **Nynější úsilí o zvyšování exportů musí brát v úvahu jen skutečně ziskové operace bez účasti státních dotací.** Na druhé straně restrikce domácí poptávky se poněkud snížila, takže firmy nestojí před stresovou volbou: buď exportovat nebo ukončit činnost.

Navíc existují vážné obtíže s exportem zemědělské produkce. To bylo způsobeno nejen nepřízní počasí, ale rostoucí tendencí k protekcionismu v dovozních zemích a krizí zemědělské výroby.

Souhlasím s tím, že exporty jsou u malých otevřených ekonomik z pohledu dlouhodobé perspektivy jedním z hlavních iniciátorů růstu. Otázkou zůstává, do jaké míry mohou přispět za současných okolností k naléhavému úkolu překonání recese, a to co možná nejdříve. Zvláštní pozornost by měla být věnována soukromým investicím zaměřeným na produkci pro export.

Detailní analýzy nepotvrzují závěr, že importy vždy vytěsní domácí producenty z domácího trhu. Existují příklady tohoto jevu, ale mají daleko ke zevšeobecnění. Velká řada firem by bez importního partnera klesla na dno krize a na druhé straně mnohé firmy dokázaly pokračovat ve výrobě a úspěšně prodávat i při konkurenci dovozů. Nic z toho není argumentem proti dočasné ochraně určitého domácího produktu nebo skupiny produktů na základě propočtů ekonomické racionality, nikoliv jako výsledek nátlakových skupin. To může přispět k zastavení recese. **Ale tato ochranná opatření musí být pouze dočasná než dojde k nezbytnému přizpůsobení a k souladu se stanovami GATT (mezinárodní dohodou o clech), aby situace nevedla k ochranné odvetě zahraničních obchodních partnerů.**

Zájmem dovozců i vývozců je znovu zvážit kurzovou politiku. Pokud bude pokračovat současná tendence, dovolující skutečné zhodnocení maďarské měny, šance pro export a domácí produkci stojící před konkurencí zahraničních dovozců se mohou dále zhoršit, což prohloubí recesi. **Kampaň proti recesi musí zahrnovat revizi kurzové politiky.** Je známo, že devalvace podněcuje inflaci.³⁾ Ať už si Maďarsko vybere jakoukoliv cestu, vždy dojde buď k recesi nebo inflaci. Dilema vzniká v souvislosti s většinou opatření.

Domnívám se, že kontrakce všech čtyř komponent makropoptávky je z velké části výsledkem transformačního procesu. Ale hospodářská politika státu hraje v rozvoji makropoptávky také svou úlohu. Hloubka recese je částečně výsledkem chyb a omylů vlády.

3. Návrhy na řešení

3.1. Priority

Myslím si, že nyní nadešla doba pro stanovení nových priorit. Před rokem nebo dvěma existovaly velice silné politické a ekonomické argumenty pro zastavení růstu zadlužení a zlepšení dluhové služby a likvidity, pro co možná největší snížení inflace a pro zvládnutí nezaměstnanosti z pohledu sociální politiky. Žádné politické prohlášení ani vládní pro-

---

3) Inflační efekt je obzvláště závažný tehdy, jestliže nominální mzdy rostou, aby kompenzovaly devalvací. Podmínkou pro úspěšnou kurzovou politiku tedy je, že musí být založena na sociálním konsensu.

gramy nebo studie ekonomů, týkající se priorit hospodářské politiky, do nich nezařadily zabránění recesi nebo opatření k jejímu snížení.

Nyní navrhuji následující priority:

a) **předejít jakékoliv další recesi, podporovat oživení. Ekonomika musí být převedena na růstovou fázi.** Jako vedlejší produkt se zřejmě s určitým zpožděním rozšíří neza-městnanost s následným růstem zaměstnanosti;

b) **zabránit preventivními opatřeními opětovné akceleraci inflace.** Inflační míra musí být povolna snížena na 12-18 %, tedy do rozsahu známého jako "střední inflace".⁴⁾ Dosažení jednociferné výše může být zvažováno až v růstové fázi;

c) **nesnažit se o další prudké snížení zahraničního zadlužení nebo o růst devizových rezerv.** Slabý deficit běžného účtu se dá dočasně tolerovat, i když výraznému zhoršení platební bilance je nutné zabránit. Nesmíme se dostat do nové spirály akumulace zadlužení.

Zejména inflaci a platební bilanci je třeba věnovat mimořádnou pozornost, neboť nebezpečí inflace a akumulace zadlužení bude větší než dříve právě proto, že jsou podnikána opatření proti recesi. Země, které musí zvládat jenom jeden ze třech bolestných problémů (inflace, recese, nezaměstnanost), jsou v záviděníhodné situaci. **Maďarská ekonomika trpí najednou několika vážnými problémy, takže je mimořádně obtížné se rozhodnout, co udělat, protože jakákoliv cesta bude mít spolu s žádoucími prospěšnými účinky také vedlejší negativní efekty. Je nemožné najít řešení, uspokojivé v každém ohledu. Jediné, co si můžeme vybrat, je rozhodnutí, které z nemocí věnovat v bezprostřední budoucnosti větší pozornost.**

Rád bych uvedl něco k inflaci, u níž se objevují znepokojivé úkazy. Existuje nebezpečí inflačních tlaků skryté v rychlém růstu peněžní zásoby a doprovázejícím "přebytkem" peněz zabudovaném v bankovním systému. Míra inflace se snižuje pomaleji než se očekávalo a než vláda slibovala. Je tedy nutné přijmout taková opatření, která mohou podpořit růst produkce, aniž by způsobila všeobecný růst agregátní poptávky, to znamená takový, který by urychloval jako vedlejší účinek inflaci.

Nenavrhuji celkový obrát zpět, při němž bychom se obrátili zády k dřívějším prioritám - k boji s inflací a s růstem zadluženosti -, ale poloobrat směrem k růstu ekonomiky jako celku. Jaká změna vyvolala nutnost tohoto postupu?

Předně, jak jsem uvedl na začátku, recese dosáhla větší hloubky než se očekávalo přede dvěma nebo třemi roky a prodlužování tohoto stavu je vyloučeno. Recese působí velké škody. Země trpí technickou zaostalostí, široce rozšířenou chudobou s hrozbou dalšího zhoršení finanční pozice chudých, zanedbáním zdravotnictví, vzdělávání a infrastruktury atd. Žádný z těchto problémů uspokojivě nevyřeší přerozdělování nebo transfer zdrojů. Jedině rostoucí ekonomika může sice pomalu, ale jistě tyto otázky řešit.

Za druhé, soukromý sektor má sice v sobě sílu překonat recesi, ale nedostatečná poptávka tento rozvoj podvazuje. Pokud by se celková produkce soukromého sektoru začala snižovat, vyhlídky na oživení budou téměř beznadějné.

Třetím (a zřejmě nejzávažnějším) faktorem je, že snížení reálných příjmů poměrně velkého počtu obyvatelstva a dříve neznámý fenomén masové nezaměstnanosti vyvolaly hluboký ekonomický nesouhlas. Pokud překročí kritický práh, stane se vážným nebezpečím pro mladou maďarskou demokracii. Politici varují před historickou obdobou Výmarského Německa, kde vedla masová nezaměstnanost a inflační vlny k hromadné deziluzi a odmítnutí institucí demokracie a parlamentního systému.

---

4) Zkušenosti mnoha zemí ukazují, že ekonomika může zůstat v tomto rozmezí po období několika let, aniž by dosáhla jednociferné inflace, a přitom se vystříhat nebezpečí obnovení akcelerace inflace (viz Dornbusch, Fischer, 1993).

3.2. Úloha státu

Teorie nabízí dvě cesty z recese: kupředu nebo zpět. Zpátky znamená obnovit starou strukturu ekonomiky pomocí dotací, podporovat neefektivní vývozy, pomocí firmám ve státním vlastnictví z finanční krize, uchránit všechny domácí producenty před konkurencí dovozů protekcionistickými opatřeními a udržet skrytou nezaměstnanost přežívajících firem spolu s nízkou produktivitou, která je s tím spojená. To znamená překonat recesi zrušením další transformace a částečně obnovit starý ekonomický pořádek. Pokud budeme nyní ignorovat politické podmínky, jedná se s určitostí o program, který v ekonomickém slova smyslu může být uskutečněn kombinací "hyper - keynesiánské", poptávku povzbuzující monetární a fiskální politiky a byrokratického intervencionismu. Myšlenky na podobná řešení se objevují s příchutí různého zabarvení maďarského politického spektra.

Cesta kupředu znamená zkusit a projít nejtěžšími obtížemi, jinými slovy, vyloučit ztrátová pracovní místa a koncentrovat naši energii na rozšíření soukromého sektoru, na vytvoření nových pracovních míst, na nezbytné strukturální přizpůsobení a rozvoj ziskových exportů.

Ale dokonce i mezi těmi, kteří souhlasí s progresivní linií, se rýsují dva názory na potřebnou strategii. Jeden z nich vychází z takřka bezmezných důvěry ve spontánní tržní síly a soukromou iniciativu. Je jen otázkou času než vnitřní síly vyzvednou ekonomiku ze dna. Těmto silám se přisuzuje taková účinnost, že jsou nadřazené i nekompetentní vládě, která dělá opakovaně chyby. Musím přiznat, že jsem sám osobně k tomuto názoru po určitou dobu inklinoval, protože sdílím přístup těch, kteří poučení zkušenostmi z minulosti nevěří příliš v moudrá rozhodnutí vlády.

Nyní však musím přiznat, že docházím k určité úpravě této doktríny. Vedou mě k tomu kromě dalších následujících důvodů. Jsem si vědom politického nebezpečí opakování Výmarské republiky. Myslím, že za současné politické a ekonomické situace v Maďarsku by čekání na spontánní reakce trhu mohlo vést k situaci nazývané v ekonomii "past nízké úrovně rovnováhy". Tento stav by v maďarském případě měl následující charakteristiku. Prodloužilo by se období se slabým sklonem k investování. Došlo by ke stabilizaci masové nezaměstnanosti na vysoké úrovni a využití dalších zdrojů by bylo nízké. Růst soukromého sektoru by se zastavil na současné úrovni vzhledem k nezájmu o podnikání. Zahraniční kapitál by ztratil zájem o investování. Fiskální krize by se trvale opakovala, nebyl by dostatek peněz na rozvoj infrastruktury, vzdělání, zdravotní a sociální služby. Rozpočtový deficit by nebyl překonán růstem produkce, produkce by na druhé straně nemohla růst následkem vysokých daní a efektu vytěšňování v rozpočtovém deficitu. Opakovala by se vzednutí inflace, následně po opakovaných bolestivých opatřeních k jejímu zpomalení. Ačkoliv by byl pokles ekonomiky zabrzděn, nebylo by možné se odrazit ode dna.

To není pouhá noční můra. Existují země třetího světa, u nichž se taková pomalá stagnace projevuje dlouhou dobu a pro které je typická. Ať se stane cokoliv, musíme se vyšplhat ze dna a ekonomická aktivita státu je pro to rozhodující.

Nejsem obhájcem přemíry státní intervence a byrokratické mikroregulace. To by vedlo k překonání recese částečnou obnovou starého systému. Chci však upozornit na dva směry ospravedlnitelného a žádoucího zapojení státu. Prvním z nich není ve skutečnosti nic jiného než co má stát vykonávat v moderní tržní ekonomice, dokonce i podle koncepce liberální: zavést právní řád a zajistit jeho dodržování, prosadit fiskální a monetární politiku a vykonávat základní kontrolu tam, kde je to nutné (např. nad finančním sektorem nebo v případě přirozených monopolů). Musí to vykonávat v souladu s prioritami dneška.

Druhý směr očekávat od státu v postsocialistické transformaci vyšší míru angažovanosti. Stát musí iniciovat a aktivně napomáhat rozvoji nových institucí, nutných v tržní ekonomice, a zrušit dřívější nevyhovující a přistoupat k transformaci vlastnických vztahů.

Nejsem zastáncem myšlenky, že by stát neměl dělat nic. Tím by se zbavila odpovědnosti legislativa i výkonná exekutiva. V rámci dobře formulovaného prostoru by stát měl vykonávat své pravomoci. Pokud se recese doprovázející transformaci ukáže jako příliš dlouhá a dojde k vysokým ztrátám, vláda za to také nese odpovědnost.

3.3. Odpovědnost ekonomů

V době zostřujících se politických bojů existuje nebezpečí, že se vládní politici rozhodnou pro opatření, která jsou z dlouhodobého pohledu škodlivá, ale populární v krátkodobé perspektivě. Obdobné nebezpečí je u opozičních politiků, kteří se mohou pokusit obrátit veřejné mínění proti vládě nereálnými sliby. Proto mají v současnosti ekonomové tak vysokou odpovědnost a profesionální povinnost vyslovovat se proti oběma těmto hrozbám.

Ve veřejných diskusích o recesi a celkové ekonomické situaci země se mnozí politici, novináři i vědečtí pracovníci "zakopali do ideologických zákopů" (viz Erdős, 1992). Převažuje atmosféra vzájemného podezírání. Ti, kteří hovoří o "stimulaci", jsou podezíráni z podpory vlády, zatímco ti, kteří se zmiňují o "restrikci", jsou zařazováni mezi liberální opozici. T. Erdős zdůrazňuje, že vědci by se neměli dostávat do zajetí ideologie, ale zachovat si objektivnost a vyjadřovat názory v souladu s vlastním přesvědčením. Podobný názor vyslovuje R. Andorka, který poukazuje na to, že "neexistuje jediný vysvobozující ekonomickopolitický recept. Je nutný pragmatický přístup, ideologie a dogmata nemohou určovat hospodářskou politiku" (Andorka, 1993, s. 17).

Plně s tím souhlasím. Mnozí z nás už mají plné zuby "značkování", které převažuje v ekonomických debatách. Dogmatická aplikace polovičatě pochopených ekonomických teorií a navíc zvyk klasifikovat různé teoretické školy, projevující se v hodnocení současné struktury stran v Maďarsku (tato strana je keynesiánská, jiná strana je friedmanovská), má toxické účinky na objektivitu výzkumu. Tyto problémy, které musí být vyřešeny, jsou mimořádně obtížné a bezprecedentní. Všichni můžeme chybovat. O to větší je potřeba soustředit se a racionálně uvažovat.

Literatura

- Andorka, R.: *Gazdaság és társadalom dogmák nélkül*. Népszabadság, 1993, č. 112.
- Blanchard, O. a kol.: *Reform in Eastern Europe*. Cambridge, MIT Press 1991.
- Calvo, G. A., Coricelli, F.: *Output Collapse in Eastern Europe: The Role of Credit*. Referát na konferenci Makroekonomická situace ve Střední Evropě. Washington, World Bank a IMF, 1992, June.
- Commander, S., Coricelli, F.: *Output Decline in Hungary and Poland in 1990/1991: Structural Change and Aggregate Shocks*. Referát na výše uvedené konferenci. Washington, World Bank a IMF, 1992, June.
- Dornbusch, R., Fischer, S.: *Moderate Inflation*. The World Bank Economic Review, 1993, č. 1.
- Erdős, T.: *A gazdaság stabilizálásáról*. Közgazdasági Szemle, 1992, č. 11.
- Hámor, S.: *Töke nélkül ma már nincs előrelépés*. Népszabadság, 1993, č. 115.
- Király, J.: *Tartós tendencia vagy pillanatnyi robbanás?* Napi Gazdaság, 1992, č. 240.
- Kolodko, G.W.: *Stabilization, Recession and Growth in Postsocialist Economy*. Warsaw, Institute of Finance 1992 (studie č. 29).
- Kornai, J.: *The Socialist System. The Political Economy of Communism*. Princeton, Princeton University Press a Oxford, Oxford University Press 1992 (a).
- Kornai, J.: *Visszaesés, veszteglés vagy fellendülés*. Magyar Hírlap, 1992, č. 302 (b).
- Kornai, J.: *The Evolution of Financial Discipline under the Postsocialist System*. Kyklos, 1993.
- Laffont, J.J.: *Fix - Price Models. A Survey of Recent Empirical Work*. In: Arrow, K.J., Honkapohja, S. (eds): *Frontiers of Economics*. Oxford a New York, Basil Blackwell 1985.
- Oblath, G.: *Economic Transition: Exchange Rate Policy, Real Exchange Rate Changes in Central Eastern Europe*. In: Gács, J., Wincler, G. (eds): *International Trade and Restructuring in Eastern Europe*. Wien, IISA 1993.
- Rodrik, D.: *Making Sense of the Soviet Trade Shock in Eastern Europe: A Framework and Some Estimates*. Referát na konferenci Makroekonomická situace ve střední Evropě. Washington, World Bank a IMF, 1992, June.
- Schumpeter, J.A.: *The Theory of Economic Development*. Cambridge, Harvard University Press 1934.
- Schumpeter, J.A.: *Business Cycles*. New York, McGraw-Hill Book Co. 1993.
- United Nations, Economic Commission for Europe: Economic Survey of Europe in 1991/1992*. New York, 1992.
- Valentinyi, Á.: *Atabilizáció és növekedés Magyarországon - néhány elméleti megfontolás*. Közgazdasági Szemle, 1992, č. 10.